

УДК 811.112.2'37

СТИЛЬ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ

Лисейко Л. В.

*Запропонована стаття розглядає стиль як лінгвістичну категорію з позиції дихотомії на рівні *langue* та *parole*. Стиль аналізується з точки зору генеративної трансформаційної граматики, семантики та літературних творів. Визначаються категорії відхилення від стилю.*

Ключові слова: стиль, стилістика, семантика, літературний твір, генеративна граMATика, мова, мовлення.

*Предлагаемая статья рассматривает стиль как лингвистическую категорию с позиции дихотомии на уровне *langue* и *parole*. Стиль анализируется с точки зрения генеративной трансформационной грамматики, семантики и литературных произведений. В работе определяются категории отклонения от стиля.*

Ключевые слова: стиль, стилістика, семантика, літературное произведение, генеративная граMATика, язык, речь.

*The article considers style as a linguistic category from the position of dichotomy on the level of *langue* and *parole*. Style is analyzed from point of view of generative transformational grammar, semantics and literary works. The article defines categories of style deflection.*

Key words: style, linguistic, semantics, literary work, generative grammar, language, speech.

Теорія стилю розглядається як частина лінгвістичної теорії, при цьому слід звернути увагу на те, як організована теорія стилю, яку позицію займає по відношенню до інших теорій та як співвідноситься з іншими лінгвістичними категоріями та відповідно відрізняється від них.

Актуальність даного питання полягає у відношенні стилю до системи мови та до конкретного вживання мови. Аналіз стилю з лінгвістичної точки зору має на меті дихотомічне відокремлювання системи мови від системи її вживання. Дослідження такого плану припускають розв'язання наступного завдання, а саме: виокремлення рівня *langue* від рівня *parole*. Спираючись на мовознавчі наукові праці, можемо зазначити, що Ф. де Соссюр розрізняє рівень *langue*, який включає в себе інвентар мовних одиниць, структур та елементів, від рівня *parole*, на якому мовець робить вибір з наявного інвентарю та індивідуально реалізує його у вигляді актуальної мовленнєвої діяльності. Порівнювальна, але не ідентична різниця полягає в генеративній трансформаційній граматиці та відділенні мовної компетенції від використання [1, с. 582]. Категорія стилю повинна підпорядковуватися індивідуальній реалізації мови, тобто *parole*. Таке рішення розглядання стилю з позиції дихотомії є правильним, але при цьому слід також враховувати третій рівень, який знаходиться між *langue* та *parole*. Третій рівень виник тому, що поняття "стиль" використовується одночасно в декількох значеннях і його дуже складно виокремлювати між стилем індивідуальних, конкретних текстів та груповим. Стиль належить до галузі лінгвістики, завданням якої є дослідження мовних різновидів. Доступним він є через прояв конкретних мовних дій на рівні *parole*. Тут необхідно виходити з того, що кожному висловлюванню, кожному тексту властивий стиль [2, с. 319].

Лінгвістична теорія може групуватися навколо варіантів, знайдених емпіричним способом за певними ознаками, наприклад, за їх соціальним, регіональним та історичним розподілом. Таким чином виникають розподіли на соціолекти, діалекти, літературну мову, розмовну мову, писемну мову, усну мову, фахову мову та спеціальну мову (жаргон). У цих широких відгалуженнях, узгоджених між собою, знаходяться угруповання варіантів, які є підсистемою мовної системи та належать до рівня *langue*. Цей факт важливий для ознак стилю літературного тексту, який виступає у вигляді окремих мовних різновидів. Відповідність стилю приймається на рівні

langue та визначається як поетична мова або функціональний стиль літератури. Провідні лінгвісти, які досліджують стилістику, наголошують на необхідності розрізняти ці дві галузі. Термін “стиль літератури” активно використовується, не пояснюючи, що мається на увазі: мова літератури, як частина мовної системи чи особливості стилю конкретного літературного тексту [4, с. 20]. Стиль, який проявляється на рівні *parole*, може бути прийнятим на рівні *langue* як функціональний стиль літератури. Відношення між стилем та мовною системою пояснюються в теорії стилю. Однак тут слід враховувати, те, що за умов простих конфронтацій не звертається увага на проблеми стилю на рівнях *langue* та *parole*. Текст, а разом з ним і його стиль задіяні у процесі комунікації між автором та реципієнтом. Цей простий, але часто пропущений факт має бути врахованим перш за все в критичній дискусії стосовно концепції стилю.

Якщо стиль, підпорядкований широким галузям мовних варіантів, є предметом дослідження, він може бути аналізований як частина лінгвістики. Так, діалекти досліджуються в лінгвістиці діалектограм, словниковий склад фахових та спеціальних мов може бути диференційований як лексикологічний.

Що стосується трансформаційної граматики, тут слід враховувати факультативні правила коефіцієнта вірогідності. Завдяки системі правил генеративної граматики створюється велика кількість граматичних речень. Їх аналіз проводиться в рамках мовної компетенції. Підвищена адекватність описування мовних варіантів відбувається зі значними труднощами для генеративних компонентів граматики. На прикладі генеративної граматики демонструється, що вона як об'єкт дослідження теорії стилю не може бути інтегрованою в звичайну граматику з граматико-теоретичних причин [5, с. 20].

Проти залучення граматики до звичайної характеристики стилю свідчить той аргумент, що протилежні варіанти стилю та явища поверхневої структури генеративної трансформаційної граматики виробляються повністю незалежно одне від одного. Це пов'язано з тим, що існують різні тексти, в яких висловлюється одне й те саме, але стилістично вони відрізняються один від одного. Це становить проблематику стилю змістовних адекватних висловлювань. З термінами генеративної трансформаційної граматики в стандартній версії це означало, що два речення стилістично розрізняються у тому разі, коли вони відхиляються одне від одного на структурному рівні. Пари схожих речень належать до різних граматичних моделей, які мають певні семантичні компоненти та можуть бути проаналізованими на основі ідентичних семантичних репрезентацій.

Семантика також окремо виділяється для лінгвістичного опису стилістичних варіантів. Але, завдяки удосконаленню аналізу семантичного механізму, стилістичні мовні варіанти можуть бути семантично диференційованими. Це можливо для варіативного порядку слів у німецькому синтаксисі завдяки залученню прагматичних або текстових лінгвістичних критеріїв для семантичної диференціації. Подібне проведення стилістичних варіантів для дослідження об'єкта семантики не призведе до зламу самостійної теорії стилю [3, с. 22].

Оскільки стиль не може бути відокремлений від явищ мови, необхідно використовувати механізми опису лінгвістичної дефініції. При цьому слід враховувати мовну та граматичну моделі стилю літературних текстів, критерії оцінювання концепції стилю в літературознавстві. Лінгвістична теорія мовних варіантів мало використовувалась би в лінгвістиці та літературознавстві, якщо б вона не охоплювала стиль літературних текстів. Звісно, що стиль є незалежним від комунікативних процесів, в яких задіяні автор, читач та текст. Літературний твір та його стиль повинні висвітлюватися без зворотнього погляду на індивідуально-психологічні та бібліографічні обставини з життя автора, відповідно без зв'язку з течіями, історію, філософію та розуміння мистецтва [6, с. 25]. Теорія складається з компонентів: автор, читач, процес створення та сприйняття текстів. У конкретному аналізі стилю до уваги береться мовне наповнення літературного тексту. Велику роль відіграє також суб'єктивний вплив твору на інтерпретатора. Це означає, що теорія стилю та його аналіз не знаходяться в поєднанні один з одним. До того ж літературні твори сприймаються цілісно як гомогенні одиниці. Стиль визначається як єдина узгоджена структура, внаслідок чого його концепція може описуватися як загальна властивість закритого твору. Риси стилю в обмеженому контексті не можуть бути аналізованими,

якщо вони не вказують на стиль всього тексту. Спочатку необхідно виділити контрасти стилю, зміну рівня стилю та злами стилю на тлі цілісного сприйняття.

Таке сприйняття було б проблематичним, тому що в мовному процесі спочатку виникає процес формулювання, який потім естетично прикрашається, тобто набуває певного стилю. Наслідками такої теорії є те, на думку Бернда Шпільнера, що всі мовні тексти без додаткової обробки та прикрашення не мають власного стилю, тобто чіткого розмежування між мовою та стилем. Мистецькі, літературні тексти мають стиль. Необхідно тільки розрізнити компоненти мови та стилю, кількісно визначати та якісно оцінювати висловлювання, для того щоб зрозуміти, які естетичні властивості стилю необхідно додати до мовного тексту [7, с. 28]. При цьому розуміння стилю може мати певну евристичну та дидактичну цінність, щоб, наприклад, прояснити різниці між лірикою та прозою. Таким чином виявляються відмінності в тому, що ліричні тексти часто мають додаткові елементи, які відсутні в прозових текстах, а саме: розмір, рима, форма вірша та строф.

Індивідуальний стиль не розглядається як феномен конкретного тексту, для якого вирішальним є індивідуальність та особистість автора. В той же час розуміння стилю як рефлексу поетичної особистості має багато роздумів про власне "я" автора, які не приводять до лінгвістично обґрунтованих, літературознавчих висновків.

Під час обговорення концепції стилю як естетичного доповнення йдеться про складність сприйняття специфічних властивостей аналізованого предмета без порівнянь з іншими предметами. Так з'явилася тенденція розуміти та описувати стилістичні особливості самі по собі та відрізнити їх від нормованої мови.

Таким чином, стиль визначається як відхилення від норми, яка знаходиться поза межами тексту. Таке розуміння стилю відображає концепцію додаткової риторичної обробки або естетичного прикрашення, яка сприяє ще більшому віддаленню від неприкрашеної мови. Стилістика відхилень розглядається як новизна на рівні порівнянь мовної норми. Стиль з такої точки зору отримує негативне визначення як особливість, що відрізняється від норми. У багатьох теоретично-стилістичних пропозиціях, які підпадають під поняття стилістики відхилень, спільним є те, що ця дисципліна постулює екстратекстуальну норму, яка визначає розпізнавальні в тексті відхилення як стиль. На такому рівні є дуже різноманітними пропозиції щодо рівня мови і контекстів, у яких можуть зустрічатися певні відхилення. Для того щоб їх розпізнати та аналізувати, перш за все, необхідно визначити рівень референції норми [7, с. 32]

Різні теорії стосовно відхилення від стилю Лео Шпітцер класифікував за п'ятьма основними типами:

- відхилення можуть визначатися за ступенем їх розтягнутості в тексті як локально, так і глобально. Локальне відхилення стосується обмеженого відрізка контексту. Метафора може належати до локального відхилення від нормальної мови. Глобальне відхилення стосується тексту в цілому. Так, наприклад, надзвичайно висока або відповідно низька частота вживання мовної одиниці в тексті є глобальним відхиленням від норми;

- відхилення визначаються за їх відношенням до системи правил мовної норми. Вони не можуть не враховувати обмеження норми як недолік, та з точки зору позитиву вводять додаткові правила щодо обмеження норми. В першому випадку виникають поетичні ефекти через порушення правил, у другому – через введення додаткових текстових умов, наприклад, через введення рим. За першої можливості стиль ґрунтується на порушенні правил мовної норми. Вона, передусім, поширена у стилістиці відхилення та знайшла своє відображення у генеративній трансформаційній граматиці. Друга з названих можливостей приєднується до розуміння стилю як естетичного доповнення та вторинної поетичної структури;

- відхилення класифікуються з позиції відношення норми до аналізованого тексту. Так, внутрішні відхилення відрізняються від зовнішніх. Внутрішні мають місце тоді, коли мовна одиниця залежить від норми обмеженого вживання в цілому тексті. Це спостерігається, в основному, в віршах. Зовнішні відхилення відбуваються тоді, коли стиль усього тексту відхиляється від прийнятої в мові норми. Слід відмітити, що внутрішні відхилення якісно знаходяться на іншому рівні, ніж зовнішні. При цьому вони є передумовою не екстратекстуальної норми, а внутрішньої мовної структури тексту;

• відхилення поділяються за мовними рівнями, на яких вони відбуваються. Так, розрізняють графоматичні, фонологічні, морфологічні, синтаксичні та семантичні. Під графоматичними розуміють вживання великих літер на початку віршів, під фонологічними – феномени рими, асонанс та алітерація. Найточнішими є семантичні: лексичні відхилення, які спостерігаються, у першу чергу, в метафорах та метоніміях;

• відхилення диференціюються також за принципами селекції або комбінування мовних одиниць. Синтагматичні відхилення, які спостерігаються в лінійній послідовності ланцюга мовних знаків з порушенням правил комбінування, створюють, як правило, відхилений порядок слів. Парадигматичні відхилення порушують правила вибору мовних знаків, наприклад, граматичних категорій, прикметника замість іменника, використовуючи, наприклад, однину замість множини. Такий чіткий розподіл синтагматичних і парадигматичних відхилень для аналізу стилю є невинуватим. Парадигматичне відхилення у вигляді вживання однини замість множини призводить, у свою чергу, до синтагматичного відхилення, яке спричиняє неузгодженість у граматичному числі між номінальною та вербальною фразами. Але, з іншого боку, некоректно було б обмежувати парадигматичні відхилення лексичним відбором. Тут слід враховувати принцип селекції та комбінування, який важливий для теорії стилю [8].

З наведених вище класифікацій зрозуміло, що відхилення відбуваються на різних рівнях та в різних сферах, внаслідок чого стиль визначається по-різному. Додається той факт, що типи відхилень з'являються у комбінованому вигляді. При цьому не слід виключати спробу зрозуміти стиль як відхилення від екстратекстуальної норми, як свідомий відступ автора з певних естетичних міркувань. За допомогою подібних спроб можуть бути пояснені феномени поетичних текстів. Цим самим ставиться вирішальне питання стилістики відхилення, від чого, власне, відхиляється стиль. Це питання розповсюджується на всі розпізнавальні ознаки стилю, а також на тексти, які інтуїтивно вважалися відхиленими від “нормального” вживання мови.

Література

1. Chomsky Noam. Reflexionen über die Sprache / Noam Chomsky. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1997. – 314 S.
2. Coseriu Eugen. Einführung in die Allgemeine Sprachwissenschaft / Eugen Coseriu. – Tübingen : A. Francke Verlag GmbH, 1988. – 329 S.
3. Dittmar Norbert. Sprache und soziale Rolle / Norbert Dittmar. – Hönigstein ; Taunus : Athenäum Verlag GmbH, 1980. – 325 S.
4. Eine neue Geschichte der deutschen Literatur. – Berlin : University Press, 2007. – 1219 S.
5. Eroms Hans-Werner. Stil und Stilistik / Hans-Werner Eroms. – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2008. – S. 255.
6. Sowinski Bernhard. Grundlagen des Studiums der Germanistik / Bernhard Sowinski. – Köln ; Wien : Böhlauscher Verlag, 1994. T. 1. – 1994. – 273 S.
7. Spillner Bernd. Linguistik und Literaturwissenschaft / Bernd Spillner. – Stuttgart : Verlag W. Kohlhammer, 1974. – 174 S.
8. Spitzer Leo. Stilstudien B. 1 / Leo Spitzer. – Darmstadt : WBG, 1961. – 294 S.